

РЕЦИДИВНІ ЗЛОЧИНЦІ: ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗЛОЧИННОСТІ ОСІБ ІЗ ПСИХІЧНИМИ АНОМАЛІЯМИ

Спроба розглянути рецидивізм як явище у форматі злочинності осіб із психічними аномаліями – дуже важливе й разом із тим складне завдання. Важливість його полягає, з одного боку, у перевірці пошукової гіпотези про помітне місце психічних відхилень в етіології рецидивних злочинів, а з другого – у вирішенні питання, чи є повернення до злочинів після засудження наслідком будь-яких аномалій психіки людини, або набуття чи поглиблення психічних розладів є наслідком цілком свідомого повернення до злочинної діяльності. Незалежно від того, якою буде відповідь на це запитання, у будь-якому разі проблема наявності психічних вад у рецидивістів не може залишатися поза увагою суспільства під час ресоціальної роботи з ними.

Проблематиці злочинців із психічними аномаліями присвячено чимало робіт. Серед учених, які сьогодні активно займаються її розробкою, слід зазначити Ю.М. Антоняна, О.О. Бухановського, В.С. Бородіна, Ц.А. Голумба, В.В. Гульдана, М.С. Модестова та ін.

Набагато менше уваги з боку науковців приділяється злочинності рецидивістів із вадами психіки. Складність у проведенні подібних досліджень пояснюється тим, що сьогодні не провадиться суцільного обстеження всіх таких осіб без винятку стосовно виявлення в них будь-яких психічних аномалій, а значить, відповідна емпірична база дослідження в цьому напрямку характеризується труднощами у своєму формуванні. До того ж проблема, взята саме у такому ракурсі, знаходиться на стику декількох самостійних блоків знання, гідних окремого вивчення.

За даними електронних засобів масової інформації, за останні 15 років тільки врахована поширеність психічних розладів в Україні збільшилася в 1,2 рази. Понад 1 млн. громадян потребують допомоги психіатра, 738 тис. не можуть обійтися без допомоги нарколога [14]. Під психічними аномаліями розуміються всі розлади психічної діяльності, що не досягають психотичного рівня й не виключають осудності, проте викликають особистісні зміни, які можуть призвести до збоченої поведінки [1, с. 9]. На цьому визначенні повинно базуватися й поняття злочинності осіб із психічними відхиленнями, частиною якої є протиправні діяння рецидивістів, у яких спостерігаються такі аномалії.

У спеціальній юридичній літературі вказується, що рецидивна злочинність осіб із психічними відхиленнями становить собою історично мінливе соціально-правове явище, що складається із сукупності злочинів, учинених особами, які неодноразово порушували кримінальний закон і які страждають на ті чи інші психічні захворювання, що не досягли психотичного рівня й не виключають осудності, проте впливають на їх поведінку [7, с. 10]. Із цього трактування випливає декілька важливих для нашого дослідження моментів. По-перше, рецидивна злочинність осіб із пси-

хічними відхиленнями – це окремий сегмент рецидивної злочинності, який вирізняється за певною специфікою особи злочинця-рецидивіста. По-друге, цим видом злочинності може охоплюватися вчинення особою будь-якого рецидивного злочину незалежно від його тяжкості. Адже злочинність осіб із психічними аномаліями охоплює значний масив правопорушників. Серед них не лише злочинці-насилъники і гвалтівники, а й інші категорії правопорушників – крадії, шахраї, хулігани, бандити та ін. По-третє, зазначений сегмент рецидивної злочинності одночасно входить до більш широкого соціально-правового явища – злочинності осіб із психічними аномаліями.

За нашим дослідженням, майже у 53% рецидивістів, стосовно яких проводилася відповідна експертиза, констатовані ті чи інші розлади психічної діяльності, які не виключали осудності. До них належать особи, які вчинили тяжкі й особливо тяжкі насильницькі або корисливо-насильницькі злочини. Однак це не означає, що аномалій психіки немає в інших категорій рецидивістів, наприклад, у злочинців-наркоманів, діяння яких пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів або корисливими правопорушеннями. Цілком очевидно, що відсоток у таких рецидивістів, наприклад, психічних розладів, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин, ще вище. Справа в іншому: стосовно таких суб'єктів нечасто проводиться психолого-психіатрична експертиза. І лише працівники соціально-психологічної служби місць позбавлення волі вносять певне коригування у психологічний облік зазначених рецидивістів, відмічаючи в них відхилення від норми.

Якщо аналізувати характер психічних аномалій злочинців-рецидивістів, то можна дійти висновку, що чимало з них набуті або зазнали прогресування вже в дорослому житті людини. Як слушно зауважують з цього приводу Ю.М. Антонян і С.В. Бородін, сама злочинна діяльність, постійний антисуспільний спосіб життя і пов'язане з цим тривале перебування в місцях позбавлення волі, сприяють виникненню й розвитку патологічних змін у психіці цих людей [1, с. 35]. У будь-якому випадку до таких аномалій слід віднести психічні розлади й розлади поведінки, пов'язані із вживанням психоактивних речовин, а також розлади особистості у зрілому віці. До того ж, треба зазначити, що й органічні (включаючи симптоматичні і психічні) розлади в більшості випадків, як правило, розпочинаються в дорослому або пізньому віці [8]. Саме ці психічні аномалії за діагнозом основного захворювання в обстежених рецидивістів, у яких виявлено будь-які психічні відхилення, склали приблизно 75%.

Але слід ще раз нагадати, що дослідницьку базу становили в основному особи, які вчинили тяжкі насильницькі або насильницько-корисливі злочини. У зв'язку з цим треба обережно інтерпретувати висновки, зроблені багатьма вченими, оскільки вони стосуються переважно рецидивістів, які вчинили тяжкі насильницькі злочини. Так, якщо О.О. Ходимчук стверджує, що 48,7% осіб із психічними аномаліями раніше вже були засуджені (причому одну судимість мали 30,7% осіб; дві – 16,7%; чотири – 1,3% осіб) [15, с. 11], то слід взяти до уваги, що нею досліджувалися проблеми насильницької злочинності осіб із психічними аномаліями [15]. Ю.В. Голік зазначає, що психічні аномалії частіше зустрічаються в осіб, які вчиняють тяжкі насильницькі злочини (вбивства, зґвалтування, тілесні ушкодження) і хуліганство, у рецидивістів (курсів автора – В.Б.), а також в осіб, що займаються бродяжництвом [9, с. 94, 95]. Із викладеного складається враження, що йдеться про всіх без винятку

рецидивістів, оскільки автор не уточнює параметри обстежуваного явища. З нашого погляду, відчутні розходження у правовій літературі щодо чисельності рецидивістів із психічними вадами, а іноді й оціночний підхід до них (за типом “частіше-рідше”, “більше-менше”) свідчать про очевидну вибірковість дослідників у формуванні емпіричного масиву. Однак заради справедливості зауважимо, що в кримінологічних джерелах зустрічаються також спроби окремого визначення ураженості психічними захворюваннями злочинців-рецидивістів, які вчинили вбивства, і тих, які вчинили інші види злочинів. Наприклад, І.М. Даньшин пише: “Серед обстежених злочинців-рецидивістів, котрі вчинили вбивства, психічними відхиленнями страждали близько 40%. Серед осіб, які вчинили інші злочини, цей показник сягає 15-20%” [5, с. 82].

Так само й при визначенні масиву злочинності осіб із психічними аномаліями треба уточнювати, чи всі категорії злочинців ставали предметом спеціального вивчення, чи висновки базуються на дослідженні лише певних видів останніх. Деякі правознавці це питання оминають, як це робить, приміром, А.П. Чуприков, який стверджує, що 40-60% осіб, які вчинили злочини, страждають на ті чи інші психічні розлади [16]. Стосовно цього більш правильним, з нашої точки зору, є підхід, запропонований Ю.М. Антоняном, М.В. Виноградовим і Ц.А. Голумбом, які підкреслюючи значний рівень осіб із психічними аномаліями, мають на увазі лише засуджених за вбивства і спричинення тяжких тілесних ушкоджень. За їх даними, такі аномалії встановлені у 72% убивць і 64,8% осіб, які спричинили тяжкі тілесні ушкодження [2]. Що ж стосується гвалтівників, то за вибірковими даними 61,0% винних у звалтуванні виявилися психічно здоровими. Серед решти “аномальних” злочинців основну масу становлять: психопати – 15,8%, хронічні алкоголіки – 9,0%, олігофрени – 6,8%, особи з залишковими явищами травм черепа – 2,8% [3, с. 160].

Оскільки на даний час не вбачається можливим здійснити суцільне обстеження всієї сукупності рецидивістів щодо виявлення в них будь-яких психічних аномалій, неможливо надати коректного висновку стосовно чисельності рецидивних злочинців з подібними відхиленнями. Однак, навіть не маючи чітко окреслених меж емпіричної бази злочинів-рецидивістів із психічними аномаліями, можемо стверджувати: по-перше, за рахунок цих правопорушників значно поповнюється загальна злочинність осіб із психічними відхиленнями; по-друге, у самій рецидивній злочинності це явище є помітним; по-третє, знаходження особи у специфічному соціумі внаслідок її протиправної поведінки є каталізатором або навіть причиною виникнення психічних відхилень.

Разом із тим розгляд рецидивізму крізь призму наявності у злочинців будь-яких психічних аномалій – це лише один бік складної проблеми злочинності таких осіб, яка, звісно ж, ширше за вчинення рецидивних злочинів особами, які мають психічні відхилення.

Серійні сексуальні вбивства, що вчиняються особами, у більшості з яких дійсно спостерігаються певні психічні відхилення, становлять серйозну проблему. Цими аномаліями, що притаманні таким злочинцям, власне, й пояснюються перверсії в сексуальній сфері особи.

Багатоепізодні сексуальні вбивства вчиняються в багатьох країнах з різними державними системами, економічними укладами, географічним положенням, національною психологією [3, с. 227]. І хоча вони не мають ні історичних, ні культурологічних, ні географічних кордонів, проте вважається, що пік цих убивств прийшовся

на ХХ ст. У 70-ті роки ХХ ст. досліджуване явище було як би заново відкрито, коли серійні сексуальні вбивства (як за рубежом, так і на теренах колишнього Союзу РСР), стали частіше привертати до себе увагу. Термін “серійний убивця”, який належить одному із засновників наукового відділу по вивченню поведінки злочинців Федерального бюро розслідувань Сполучених Штатах Америки спеціальному агенту Роберту К. Ресслеру, з’явився у 1976 р. і вперше був застосований для опису особи серійного вбивці Т. Банді, а широко відомим став після судового процесу над Д. Берковіцем, якого засоби масової інформації назвали “serial killer”, “serial murderer” і “serial homicider” [13].

Сьогодні вивчення феномену серійних сексуальних убивств – не лише актуальна, а й надзвичайно складна проблема. Про її багатоаспектність слушно висловилися Ю.М. Антонян і А.А. Ткаченко: “Сексуальне насильство, як різновид статевої поведінки, точніше, як його несоціалізована, вандалістична форма, не може бути адекватно пояснено лише як правове явище поза широкого контексту сексуального життя людини, різноманітних соціально-психологічних зв’язків і механізмів, ролі сексуальності в її житті” [3, с. 7]. “Саме тому, – продовжують науковці, – виникла проблема у використанні досягнень різних наук, що проникають у позасвідому сферу психіки” [12, с. 7].

Із цих причин серійні вбивства, напевно, повинні розглядатися і як окремих вид злочинності, і як частина злочинності серед злочинних проявів осіб із психічними аномаліями. За даними клінічних обстежень Державного наукового центру соціальної та судової психіатрії, 85% серійних сексуальних убивць були визнані осудними. У 20% таких осіб основним психіатричним діагнозом було визнано психопатію, у третини обстежених основним психічним розладом діагностовано органічне ураження головного мозку, епілепсія, олігофренія або алкоголізм. Крім того, у цих убивць виявлено сексуальний садизм, який згідно із класифікацією психічних захворювань раніше навіть не визнавався окремою нозологічною формою [12, с. 43, 44].

Якщо здійснити аналіз термінологічного апарату, який використовується при визначенні зазначеного феномену, то необхідно відмітити вживання досить поширеної термінології. Поряд з терміном “серійні сексуальні вбивства” у спеціальній літературі також зустрічаються такі, як “сексуально-садистські вбивства”, “повторні садистські вбивства”, “серійні вбивства із сексуальних мотивів”, “патологічні вбивства”, “убивства мультирецидивістами”, “масові вбивства” тощо. Така термінологічна палітра ще раз підтверджує складність природи явища, про яке йдеться. Найбільш уживаним у даному разі вважається термін “серійні сексуальні вбивства”.

Як зазначають дослідники цього явища, до числа серійних сексуальних убивств може бути віднесено позбавлення життя двох або більше людей, що супроводжується звалтуванням, замахом на звалтування або іншими сексуальними посяганнями, наприклад, розпусними діями [3, с. 229, 230]. При цьому слід додати: (а) такі злочини пов’язані із сексуальними переживаннями злочинця і вчиняються з різною періодичністю, різними засобами і знаряддями за неочевидними мотивами [12, с. 35]; (б) об’єктом посягання може бути людина, раніше не знайома злочинцеві (підлітки, діти, дорослі жінки); (в) час між епізодами вбивств перевищує інтервал, необхідний для емоційного охолодження злочинця після вчиненого діяння [13]. До того ж серійні сексуальні вбивства, як правило, вчиняються злочинцями-одинаками,

лише підліткова схильність до створення угруповань може допускати групові серійні вбивства [6]. Це визначення й доповнення до нього дуже важливі з позиції відокремлення серійних сексуальних убивств від (а) інших різновидів багатоепізодичних убивств, (б) інших сексуальних убивств, різновидом яких вони є, (в) рецидивних убивств, у тому числі вчинених із сексуальних мотивів. Пояснимо дану позицію більш докладно.

На відміну від серійних сексуальних убивств, існують так звані масові (або “ланцюгові”) вбивства, під час яких злочинець убиває чимало осіб в одному населеному пункті за одну добу. Саме до такого виду злочину слід віднести розстріл 16 квітня 2007 р. 32 і поранення ще 26 осіб у технологічному університеті штату Вірджинія (США) студентом-корейцем Чо Сен Ху [10, с. 7]. Серійного вбивцю зовсім не важко відрізнити від масового за головною принциповою відмінністю: він убиває всіх своїх жертв упродовж короткого часу без періодів емоційного спаду між злочинами, так би мовити, “на одному диханні”.

Серійні вбивства – це лише один з різновидів сексуальних убивств, до яких належать усі випадки протиправного позбавлення життя і які пов’язані із сексуальними переживаннями, сексуальними мотивами або нахилами, навіть якщо має місце розлад останніх, а ще ширше – із взаємостосунками між статями [12, с. 35]. Згідно з широким підходом до інтерпретації подібних убивств у спеціальній правовій літературі пропонується всі сексуальні вбивства з урахуванням мотивів їх учинення класифікувати на (а) безумовно сексуальні й (б) умовно сексуальні.

До першої групи треба віднести вбивства, що вчиняються із суто сексуальних мотивів, коли сам процес убивства й смерть жертви включені до складного динамічного комплексу сексуального задоволення як один з необхідних його елементів [4]. У момент загибелі жертви вбивця отримує те емоційне і фізіологічне задоволення, заради чого він готовий піти на будь-який злочин. У тому числі й убивство. До другої групи належать, по-перше, вбивства, пов’язані зі зґвалтуванням, по-друге, які зовнішньо нагадують сексуально-садистські. При вбивствах, пов’язаних зі зґвалтуванням, основним мотивом злочину є задоволення статевої потреби; саме ж убивство вчиняється з несексуального мотиву, як-от: з метою приховання вчиненого зґвалтування, з мотиву помсти за учинений опір жертви під час зґвалтування або ж у процесі подолання опору останньої.

Убивства, що зовні нагадують сексуально-садистські, належать до умовно сексуальних внаслідок зовнішньої схожості, яка виявляється в садистських діях злочинця. Однак ці дії лише супроводжують основний несексуальний мотив убивства. Наприклад, учиняючи вбивство з ревнощів, злочинець може спричинити жертві пошкодження органів її тіла, які суб’єктивно для вбивці символізують зраду [4]. Вважаємо, що умовно сексуальні вбивства в місцях позбавлення волі можуть траплятися на ґрунті особистісних неприязних стосунків між засудженими. Крім того, причиною подібних убивств може бути й помста з боку інших засуджених стосовно осіб, які вчинили вбивства або сексуальні злочини щодо малолітніх. Недаремно насильницькі дії сексуального характеру стосовно насильників і гвалтівників у злочинному середовищі завжди розцінювалися як приниження й кара. Хоча в нашому дослідженні й не зустрілося випадків учинення вбивств із сексуальних мотивів у місцях позбавлення волі, але ж про такі злочини нерідко згадується у спеціальній юридичній літературі, у засобах масової інформації. Так, саме в такий спосіб закін-

чили своє життя керівник каширської банди Смеян, убивця з Люберець Крючков, сонцегорський насильник Черних [11]. Цілком очевидно, що такі злочини зустрічаються у злочинній “кар’єрі” деяких рецидивістів і поза місцями позбавлення волі. У наведених прикладах вбачається зв’язок убивств, що вчиняються рецидивістами, із сексуальними вбивствами у широкому сенсі слова. Проте чи можливий спеціальний рецидив безумовно сексуальних убивств?

Взагалі ж треба констатувати, що за ознакою серійності й характером дій сексуальні вбивства зовні наближаються до рецидивних убивств і зґвалтувань. У цілому спеціальний рецидив останніх не є поширеним явищем, оскільки вірогідність повернення особи після засудження за умисне убивство до вчинення нових умисних убивств, як виявилось, не дуже значна. Лише 14,93% осіб знову засуджувалися за вчинення саме умисних убивств. Проведена стосовно цих осіб експертиза майже завжди виявляла психопатію (за термінологією МКХ-10 – розлади особистості у зрілому віці) або психічні розлади, зумовлені вживанням психоактивних речовин.

Звернімося до прикладу із судової практики. Засуджена В., яка вела маргінальний спосіб життя, ніде не працювала, страждала на хронічний алкоголізм, під час вживання алкогольних напоїв на ґрунті особистісних неприязних стосунків ножем убила свого співмешканця, за що була засуджена. Невдовзі після звільнення від покарання вона знову з тих же самих мотивів і при схожій ситуації вбиває свого сина. Але в цьому випадку, по-перше, немає ознаки серійності, яка поряд з іншими необхідними ознаками “серії” вирізняє діяння з низки “звичайних” убивств, а по-друге, хоча смерть і була спричинена співмешканцеві, проте тут немає сексуального мотиву у вузькому сенсі цього слова, який домінує в серійних сексуальних убивствах.

Щодо спеціального рецидиву злочинів проти статевої свободи і статевої недоторканості особи ймовірність учинення нового аналогічного злочину дещо нижче порівняно з можливістю вчинення рецидивного убивства: вона становить 9,30%. Подібний рецидив у злочинній “кар’єрі” рецидивіста можливий, але, як правило, на більш пізніших етапах його моральної деградації – після 4-5 засудження. Глибокий моральний занепад особи, який часто посилюється алкогольною або наркотичною залежністю, завжди супроводжується й відповідними відхиленнями у психіці. Неодноразове повернення рецидивістів до таких злочинів і наявність у більшості з них психічних аномалій за деякими ознаками дійсно наближує рецидивних умисних убивць і гвалтівників до так званих серійних злочинців. Але це ще не дає підстав стверджувати про факт серійності в діях рецидивістів.

Якщо йдеться про серійних сексуальних убивць, то найчастіше до моменту їх викриття й засудження ними вчиняється серія протиправного позбавлення життя людей. І хоча судимість за ці дії може бути й не першою (тобто серед серійних убивць можуть бути рецидивісти), але, як свідчить практика, таке засудження є завжди останнім, принаймні, за вчинення нових злочинів поза межами колонії. У працях кримінологів, присвячених проблемі серійних сексуальних убивств, зазначається, що 46% убивць раніше притягалися до кримінальної відповідальності. Майже в половині випадків вони були позбавлені волі за насильницькі й ненасильницькі сексуальні дії, 25% – за насильницькі несексуальні злочини [12, с. 43].

За іншими даними, раніше засуджувалися дві третини серійних убивць, багато з них – неодноразово (найчастіше за зґвалтування, злочини проти власності, вбивства і спричинення тяжких тілесних ушкоджень). При цьому, як наголошується, рециди-

вні прояви, як правило, характеризуються зростаючою тяжкістю й жорстокістю злочинів [16]. Однак суворість покарання за вчинення ними саме серії вбивств, які є, так би мовити, “кульмінацією злочинної кар’єри” таких рецидивістів, практично виключає можливість їх звільнення коли-небудь від покарання. Тому рецидив саме серійних сексуальних убивств, як показує практика, неможливий.

Нами не випадково застосовано вираз “кульмінація злочинної кар’єри” таких злочинців. Серійні вбивства саме й виступають цією кульмінацією. До цього ж моменту, якщо має місце рецидив, спостерігається зростання напруженості й інтенсивності “кар’єри” злочинця, відбувається утяжеління рецидиву. Дослідники відмічають таку динаміку судимостей рецидивістів: злочини проти власності – сексуально мотивовані злочини – умисні вбивства з катуванням жертв [16]. Підтвердженням цьому можуть служити біографії відомих серійних убивць. Так, Асратян до викриття серії умисних убивств та ще декількох замахів на вчинення вбивств раніше двічі засуджувався за вчинення розпусних дій щодо малолітніх дівчаток, Іонесян – за викрадення й ухилення від військового обов’язку; Ряховський – за хуліганство; Кітаєв – за зґвалтування і втягнення неповнолітніх до злочинної діяльності. Чикатило теж до викриття серії вчинених ним убивств уже засуджувався – за викрадення [11; 3, с. 252].

Дослідження особистостей злочинців-рецидивістів крізь призму проблеми злочинності суб’єктів із психічними відхиленнями дозволяє зробити декілька висновків:

1. На сьогоднішній день кримінологічна наука, підкреслюючи значну роль психічних аномалій у мотиваційному комплексі протиправних дій особи, оперує лише приблизною оцінкою масштабів злочинності осіб із психічними відхиленнями. Це пов’язано з неможливістю охопити суцільним дослідженням усіх без винятку злочинців. Не дискутуючи з приводу необхідності організації такого обстеження й доцільності витрат на здійснення такої роботи (бо це можна вважати аксіомою), лише зазначимо, що наявність психічних розладів у багатьох рецидивістів поряд з іншим фактично ставить під сумнів успішність повернення таких осіб до нормального життя в суспільстві. Такий контингент осіб потребує не лише застосування стандартного набору медико-корекційних заходів, а й вимагає від фахівців знання специфіки їх життя й навичок поведінки з ними.

2. Об’єктивні труднощі у визначенні генеральної сукупності рецидивістів із психічними аномаліями не дозволило нам установити точну питому вагу таких злочинців і змусило бути обережними в оцінці розмірів цього сегмента рецидивної злочинності. Проте у процесі дослідження вдалося отримати загальне уявлення про “піраміду” психічних захворювань рецидивістів, які не виключають їх осудності. В основі цієї своєрідної “піраміди” сучасної рецидивної злочинності осіб із психічними відхиленнями знаходяться найбільш численні психічні розлади і розлади поведінки, пов’язані із вживанням психоактивних речовин. Далі за частотою поширеності серед рецидивістів вирізняються розлади особистості у зрілому віці (переважно психопатії). Ближче до вершини “піраміди” розташовуються розумова відсталість, органічні психічні розлади та інші психічні аномалії.

3. Проблема рецидивної злочинності осіб із психічними захворюваннями знаходиться на стику двох самостійних блоків знання: з одного боку – знання про злочинність осіб із психічними аномаліями в цілому, з другого – знання про так звані

патологічні злочини. У першому випадку злочинність рецидивістів із психічними розладами виступає частиною всієї злочинності осіб з подібними аномаліями, а у другому – вона лише “межує” з указаними злочинами. Останній висновок випливає з того факту, що рецидив сам серійних сексуальних убивств є неможливим внаслідок суворості покарань, які застосовуються до таких убивць.

Список літератури: 1. *Антонян Ю.М., Бородин В.С.* Преступность и психические аномалии. – М.: Наука, 1987. – 208 с. 2. *Антонян Ю.М., Виноградов М.В., Голумб Ц.А.* Преступность и психические аномалии // Сов. гос. и право. – 1979. – №7. – С. 96-103. 3. *Антонян Ю.М., Ткаченко А.А.* Сексуальные преступления: Науч.-популяр. исследование. – М.: Амальтея, 1993. – 320 с. 4. *Афанасьев С.А., Иванов В.И., Новик В.В.* Особенности расследования сексуально-садистских убийств: Учеб. пособ. – СПб: Ген. прокуратура РФ, Ин-т повыш. квалифик. прокурор.-следств. работников, 1993. – 80 с. 5. *Даньшин Г.М.* Усталені форми злочинності (кримінологічний нарис). – Х.: Акта, 2002. – 110 с. 6. *Дерягин Г.Б.* Серийные сексуальные убийства // sudmed-nsmu.narod.ru. 7. *Зайцева О.В.* Рецидивная преступность лиц с психическими отклонениями: Дис. ... канд. юрид. наук / Саратов. гос. акад. права. – Саратов, 2002. – 253 с. 8. Классификация психических и поведенческих расстройств: Клиническое описание и указания по диагностике. – К.: Факт, 1999. – 272 с. 9. Криминология: Учебник / Под ред. И.И. Рогова, Е.О. Алауханова. – Бишкек: Казыгурт баспасы, 2006. – 584 с. 10. *Лебедева М.* Я расправлюсь с тобой, как кореец // Сегодня. – 2007. – 20 апр. – С. 7. 11. *Модестов Н.* Маньяки ... слепая смерть: Хроника серийных убийств. – М.: Надежда-1, 1997. – 288 с. 12. Серийные сексуальные убийства: Учеб. пособ. / Под ред. Ю.М. Антоняна. – М.: МЮИ МВД России, Изд-во «Щит-М», 1997. – 202 с. 13. Серийный убийца – Википедия // <http://ru.wikipedia.org/wiki/>. 14. Украина полнится психопатами и маньяками // <http://www.from-ua.com/news/>. 15. *Ходимчук О.О.* Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002. – 18 с. 16. *Широченко В.* Серийные убийцы // Столич. новости. – 2001. – 11-17 сент. – №33 (№181).

Надійшла до редакції 10.04.2007 р.